

УДК 373.21

*Карнаух Леся Петрівна,
доцент кафедри дошкільної
педагогіки і психології
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

Соціальне середовище як чинник статево-рольової соціалізації дітей дошкільного віку

***Анотація.** В статті здійснюється теоретичний аналіз сутності поняття “соціальне середовище” і визначаються особливості його впливу на статево-рольову соціалізацію дітей дошкільного віку у сучасних умовах.*

***Ключові слова:** діти дошкільного віку, статево-рольова соціалізація, соціальне середовище.*

Перехід людства до нового типу цивілізації, становлення в Україні правової держави вимагає від особистості вміння застосовувати все нові знання у різних сферах життєдіяльності. Зміст статевого виховання повинен відповідати не тільки актуальним потребам суспільства, але його перспективним вимогам, тобто система освіти повинна підготувати людину до існування в новому мінливому соціальному середовищі. Статево-рольова соціалізація особистості є гарантом благополуччя дитини в дошкільному дитинстві, бо вона забезпечує малюку цікаве та насичене існування серед дорослих і ровесників, є запорукою гармонійного розвитку малечі в майбутньому, коли та йде в школу.

Проблема статево-рольової соціалізації, під якою розуміють засвоєння дитиною певної соціальної статі і правил статевої поведінки, завжди тією чи іншою мірою розкривалася в педагогічних системах, направлених на ознайомлення малюків з соціальним світом. Витоки наукового дослідження

щодо розв'язання проблеми статево-рольової соціалізації та особливостей впливу на цей процес соціального середовища ми знаходимо у роботах зарубіжних вчених (Г. Тарда, Г. Гоббса, Дж. Дьюї, Т. Парсонса, З. Фрейда).

На сучасному етапі теоретичне осмислення статево-рольової соціалізації як складової педагогічного процесу, вивчення форм, методів її практичної реалізації як педагогічної мети поступово дедалі більше привертають увагу науковців. Помітний доробок у галузі аналізу соціально-педагогічних аспектів цієї проблеми належить таким дослідникам, як: Л. Артемова, О. Кононко, В. Кузь, М. Лукашевич, І. Рогальська. Особливий інтерес вони становлять у зв'язку з дослідженням сутності та особливостей соціального розвитку дитини в умовах сьогодення.

Тому мета нашої статті полягає в теоретичному аналізі сутності поняття «соціальне середовище» і визначенні особливостей його впливу на статево-рольову соціалізацію дітей дошкільного віку у сучасних умовах.

Однією з найважливіших характеристик людини як живої соціальної системи є її відкритість, тобто неможливість існування без неперервної взаємодії з іншою системою (або сукупністю систем) – соціальним середовищем [3, с. 132]. У сучасній теорії поняття "соціальне середовище" використовується в кількох аспектах.

В першу чергу звернімося до навчального словника-довідника «Соціологія: Терміни, поняття, персоналії», де дається визначення поняттю «соціальне середовище». Зокрема, в ньому зазначається: «Соціальне середовище – це суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її існування, формування і діяльність. Соціальне середовище, як постійне джерело поповнення особистого досвіду, знань людини є тим об'єктивним чинником, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей, реальну поведінку особи, процес її самовизначення і самореалізації» [9].

В найширшому розумінні під соціальним середовищем розуміють усю соціальна дійсність (державу, суспільство); у більш вузькому – середовище,

яке безпосередньо оточує дитину і тим самим впливає на її розвиток, формування характеру, інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій тощо. Виходячи з такого розуміння природи людини, "її поведінка і діяльність, формування всіх її психологічних функцій нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем і зумовлюється ним" [5, с. 55].

Процес статево-рольової соціалізації дитини починається з раннього дитинства і проходить у певному соціальному середовищі. Малюк розвивається в межах своєї сім'ї, соціального і національного оточення. На нього впливають батьки, родичі й інші дорослі, однолітки, з якими він спілкується, а також дошкільний навчальний заклад, як соціальна інституція, де він соціалізується. Також значний вплив на соціалізацію дитини мають засоби масової інформації, соціокультурне середовище, в якому вона росте, події, що відбуваються у довіллі. Отож, соціальне середовище – це складне структурне утворення, яке характеризується взаємопов'язаними зв'язками та відносинами між його складовими. За визначенням Р. Павелкова, соціальне середовище становить єдність таких складових: макросередовища (суспільства як певної соціально-політичної, соціально-економічної та ідеологічної системи), мезосередовища (національно-культурних, соціальних особливостей регіону), мікросередовища (безпосереднього середовища життєдіяльності дитини: сім'ї, сусідів, групи однолітків, культурних, навчально-виховних закладів). У різні періоди дитинства ці складові соціального середовища значною мірою впливають на статево-рольову соціалізацію дітей дошкільного віку [6, с. 42]. Віддаючи належну роль впливу на статево-рольову соціалізацію дитини дошкільного віку макросередовищу та мезосередовищу, необхідно зазначити, що найбільший соціалізуючий вплив на особистість, на нашу думку, здійснює мікросередовище сім'ї та дошкільного навчального закладу. В чому ж полягає його вплив на статево-рольову соціалізацію особистості, яким чином він відбувається?

Розглядаючи особливості впливу соціального середовища на статево-рольову соціалізацію дитини, представники концепції персоналізації стверджують, що під таким впливом розуміється “процес її входження в нове соціальне середовище та інтеграцію з ним” [4, с. 23].

Ж. Паже, звертаючись до розгляду проблеми впливу соціального середовища на особистість, що соціалізується, зазначав, що “останнє впливає на людину з самого народження тією мірою, що й середовище фізичне, і не лише впливає, а й безпосередньо трансформує її структуру” [8, с. 213].

Першим природним чинником статево-рольової соціалізації для дитини виступає сім'я, яка протягом усього життя є тим мікросередовищем, на тлі якого відбувається особистісне зростання людини. Батьки – найближчі й найрідніші для неї люди. За допомогою батьків маленька дитина задовольняє потреби в психологічній захищеності, емоційному спілкуванні. З перших днів існування дитину оточують рідні люди, які залучають її до різних видів статево-рольової соціальної взаємодії. Перший досвід соціального спілкування набувається малюком ще до того, як він починає розмовляти. Опановуючи певні знання, навчаючись розуміти свої спонуки, дитина поступово переходить на вищий рівень розвитку – формулювання бажань і прагнень задовольнити ці потреби в діяльності. Відповідно до розширення кола уявлень про соціальне середовище, у дитини змінюються потреби, стають усвідомленими оцінки подій, явищ, вчинків людей, що оточують [4, с. 25]. З цього приводу Ж.Паже писав: “...Розмовляючи зі своїми близькими, дитина кожної миті спостерігає, як підтверджуються або заперечуються її думки, і вона поступово відкриває величезний світ сторонніх відносно себе думок, що дають їй нові відомості або впливають на неї” [8, с. 217]. Водночас, на статево-рольову соціалізацію особистості, на нашу думку, здійснює неабиякий вплив домашня атмосфера: стиль взаємовідносин у сім'ї, психологічний клімат, ставлення дорослих до різних подій, явищ суспільного життя, до інших людей. Дитина в сім'ї “приміряє” себе до суспільства, а це, в свою чергу, стимулює її соціальну активність. Проекція

на "світ людей" є діяльністю, що допомагає дитині засвоїти норми людських статево-рольових взаємовідносин та включає дитину у систему цих відносин поза межами сім'ї [1, с. 140].

Отже, соціальний досвід, який передається в сім'ї, поступово стає невід'ємною складовою особистості. За такого підходу статево-рольову соціалізацію можна розглядати, як процес і результат засвоєння і наступного відтворення індивідом статево-рольового соціального досвіду в соціальному середовищі.

Однак, соціальне середовище, зокрема сім'я, може як сприяти процесам статево-рольового розвитку дитини, так і стримувати їх. На сьогоднішній день реальне становище дітей дає змогу фіксувати значні обмеження, недостатнє забезпечення як матеріальних, так і духовних ресурсів, які є необхідними для повноцінної статево-рольової соціалізації в сучасних складних умовах. "Соціальні сироти", "безпритульні", "безоглядні", "жертви насилля" – це далеко не повний перелік дітей, що опинилися у складній небезпечній ситуації, яку вони не спроможні розв'язати самостійно. При цьому найбільш вражаючим є те, що серед цих дітей 15% (за даними соціальних органів) – діти дошкільного віку.

Як засвідчують соціальні органи, у країні нараховується 82 тисячі неблагополучних сімей, в яких проявляється безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх виховних функцій, жорстоке поводження з дітьми, наявне фізичне та психічне насильство, агресія в сім'ї. Крім того, сьогодні викликає тривогу зменшення тривалості та значне збіднення змісту спілкування членів родини, зникнення спільних форм діяльності батьків і дітей [7, с. 49].

Як наслідок, психологи констатують факти катастрофічного збіднення емоційних зв'язків між батьками і дітьми – між ними не складаються близькі довірливі стосунки, які необхідні для повноцінного процесу статево-рольової соціалізації.

Отже, сім'я як мікросередовище, в якій знаходиться дитина, може як сприяти статево-рольовій соціалізації дитини, так і стримувати її. Адже особистість не може розвиватися у соціально схвальному напрямку, якщо сім'я, що її оточує, є "морально застиглою": низький моральний рівень сім'ї створює значні перепони повноцінної статево-рольовій соціалізації дитини [4, с. 25].

Наступним соціальним мікросередовищем для дитини є дошкільний навчальний заклад – середовище, де вона продовжує отримувати елементарні знання, уміння, навички, які гарантують формування у неї здатність орієнтуватися в довкіллі, набувати життєвого соціального досвіду спілкування з представниками протилежної статі, адекватно реагувати на явища, події, людей, предметний світ.

Під впливом дошкільного навчального закладу в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, відбувається становлення позитивного образу "Я", формування почуття гідності та власної значущості серед інших людей. У дошкільника формується адекватна самооцінка, збереження свого "особистого простору", усвідомлюється поведінка з урахуванням можливих реакцій інших людей, виховується уміння пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах і також протистояти негативним впливам інших людей, коректно припиняти неприємне спілкування.

Із вступом до дошкільного навчального закладу у мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий – вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки залежить ефективність статево-рольовій соціалізації дитини. Дитина сприймає його вплив як усвідомлено, так і неусвідомлено, через психологічні механізми – зараження, наслідування, сугестію [4, с. 26].

Принадгдно нагадаємо, що значущим фактором статево-рольовій соціалізації в цьому соціальному середовищі є дитяче співтовариство. Спільні види діяльності, які виникають під час взаємодії дітей дошкільного віку виробляють у дитини необхідні навички соціальної взаємодії з іншою

статтю, уміння підкорятися колективній дисципліні і водночас відстоювати власні права, співвідносити власні інтереси із суспільними [1, с. 119]. Доречно про таке спілкування дітей висловився Ю. Волков: "...Притягуючи один одного, як крапельки ртуті (й знаходячи в реакції інших підтвердження власному існуванню), діти прагнуть виявити свою особистість як індивідуальність, вимагаючи від інших підтримки соціального стандарту" [2, с. 85].

Отже, для дитини, що соціалізується, відповідними еталонами зміни соціального середовища є сім'я, дошкільний навчальний заклад, найближче оточення. При переході до іншого соціального середовища дитина переживає кризу входження в нову соціальну спільноту, процес адаптації, розчинення в ній, яка детермінується процесом індивідуалізації і завершується інтегруванням з соціальним середовищем [4, с. 25].

Отже, соціальне середовище може як сприяти процесу соціалізації, так і стримувати її. За умови відповідності соціального середовища соціальним потребам дитини, процес соціалізації дитини відбувається ефективно. У випадку несприятливих впливів соціального середовища процес соціалізації дитини хоча і відбувається, але при цьому набуває рис нестабільності, соціальної малоцінності, навіть злочинної спрямованості. Тому дитина успішно пройде всі етапи соціалізації за наявності відповідного соціального середовища, цілеспрямованого виховання і навчання.

Подальші розробки планується провести у напрямі вивчення особливостей впливу інших складових соціального середовища на соціалізацію дітей дошкільного віку в умовах сьогодення.

Карнаух Л.П.

Социальная среда как фактор поло-ролевой социализации детей дошкольного возраста

Аннотация. В статье осуществляется теоретический анализ сути понятия

“социальная среда” и оцениваются особенности ее влияния на процесс поло-ролевой социализации детей дошкольного возраста в современных условиях.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, поло-ролевая социализация, социальная среда.

Karnaikh L.P. The social environment as a factor in sex-role socialization of pre – school children

Annotation. A theoretic analysis of the essence and concept “social environment” is made in this paper; its specific effect on the sex-role socialization of pre – school children in present – day conditions is identified.

Key words: pre-school children, sex-role socialization, social environment.

Література

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / Богуш А.М., Варяниця Л.О., Гавриш Н.В. та ін. За заг. ред. Гавриш Н.В. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
2. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология в вопросах и ответах / Ю.Г. Волков. – М.: Гандарики, 1999. – 349 с.
3. Кравченко Т.В. Особистість і соціальне середовище: проблеми взаємодії / Т.В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Київ – Житомир: В-во ”Волинь”, 2003. – Кн. I. – С. 132 - 137.
4. Кравченко Т.В. Соціалізація особистості й соціальне середовище / Т.В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Вип. 9. – К., 2006. – Кн.2. – С. 23 - 29.
5. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. посібник / Р.В. Павелків. – К.: Академвидав, 2008. – 431 с.

7. Печенко І.П. Дитина в сучасному соціально-педагогічному просторі: проблема захисту прав / І.П. Печенко // Зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. – Випуск 6(45) – Полтава, 2005. – Серія “Педагогічні науки”. – С.45 - 53.
8. Пиаже Ж. Избранные психологические труды: [пер. с англ. и фр.] / Ж. Пиаже. – М.: Международная пед. академия, 1994. – 476 с.
9. Піча В.М., Піча Ю.В., Хома Н.М. та ін. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії. Навч. словник-довідник / В.М. Піча. – К.: “Каравела”, Львів: Новий світ –2000, 2002. – 480 с.

Відомості про автора

Прізвище.....Карнаух

Ім'я.....Леся

По-батькові.....Петрівна

Місце роботи (навчання) ... Уманський
державний педагогічний
університет ім.. П.Тичини

Посада.....доцент кафедри дошкільної
педагогіки і психології

Науковий ступінь.....кандидат педагогічних наук

Адреса, контактні телефони.....Черкаська обл..
м. Умань,
вул.. Пролетарська,2 кв. 106
Телефон 8(04744)3-35-10
Моб. Тел. 80953321553